
УДК 373.5.016:821.161.2]:371.31(477)

Уроки літератури рідного краю в системі особистісно зорієнтованого навчання*

Анатолій Фасоля,
кандидат педагогічних наук
Київ

У статті розкрито специфіку вивчення літератури рідного краю в системі особистісно зорієнтованого навчання. Проаналізовано принципи побудови, завдання курсу, запропоновано структуру, на конкретних прикладах проілюстровано особливості підготовки і проведення занять.

Ключові слова: література рідного краю, особистісно зорієнтоване навчання, суб'єктність учня-читача, читацьке і методичне надзавдання, методика, технологія.

Враховуючи принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, учитель, ідучи на урок, має подбати про визначення свого "читацького надзавдання" — тієї проблеми у виучуваному, про яку йому хотілося б поговорити з учнями як із читачами, нехай молодшими, менш досвідченими, але які також мають право на власну думку, особистісне прочитання. Без цього йому не вдасться реалізувати одну з визначальних ознак особистісно зорієнтованого уроку — створити атмосферу діалогічності.

Підготовка до такого уроку неминуче (хоча й не обов'язково) включатиме розробку випереджувальних завдань. Їхня мета — забезпечити ознайомлення учнів з творами, що вивчатимуться, врахування особистісних уподобань, надати можливість вибрати ті, що зацікавили, підготувати повідомлення, визначити ставлення тощо.

Наголошуємо на цьому з огляду на те, що становлення суб'єктності учня-читача відбувається насамперед через надання учневі можливості вибору, а також оволодіння управлінським циклом (цілевизначення,

* Закінчення. Початок див. у №5 (2011)

планування, організація читацької діяльності, її рефлексія та оцінка).

Плануючи урок, зазначаємо не лише тему, а добираємо ім'я (короткий, бажано афористичний вислів, який відображає суть головної проблеми, що розглядатиметься на уроці). Наприклад, "Лікуймо наші душі!" (до уроку за оповіданням Є. Концевича "Пташині торги"), "Творить добро, піклуйтеся про інших — // І посвітлішає усюди" (Л.Сліпенко) — Тема уроку: Душевна драма маленької людини в оповіданні Є.Гуцала "Де батько-мати?"; учитель Сівичка Г.Д.); "І навіть із росточками трави, будь ласка, будь на "Ви" — Тема уроку: "Чарівний світ природи (за казкою Л. Пшеничної "Квітка"; вчитель — Шабада Т.І.).

У плані зазначаємо не лише мету, а й цілі, які вказують на кінцевий бажаний результат уроку. Учні не лише знайомляться з переліком цілей, а й доповнюють його, визначають власні — так відбувається оволодіння управлінським циклом, що є основою формування суб'єктності читача.

Знайомлячи з творами, винесеними на заняття з літератури рідного краю (бажано, щоб була змога

потримати в руках книги), забезпечуємо можливість учнів вибрати ті, що сподобалися, зацікавили, чимось вразили. Проведення першого заняття можна доручити комусь зі старшокласників або запросити кількох сучасних письменників, які провели б заочну "зустріч" із літераторами, що жили (живуть) у регіоні (місті, селі). Це може зробити і працівник шкільної чи сільської (міської) бібліотеки.

Завдання цього першого заняття — розбудити увагу, зацікавити, захопити багатством творів і можливістю знайомства з ними. І, що дуже важливо, спонукати учня до усвідомлення свого ставлення до літератури рідного краю. Бажано, щоб кожен юний читач вийшов із такого уроку з відповіддю, що він одержав: які емоції, почуття, бажання. І що хотів би робити далі: які твори яких авторів прочитати, про що дізнатися додатково, що запитати, кого тощо.

На основі учнівського вибору формуємо тематику, коло читання і надалі. Стосовно тематичних блоків, а також персоналій та назв творів. Ось як це робить учитель із Рівненської області С. Ревчук на уроках позакласного читання, методика проведення яких за своєю суттю дуже наближена до уроків літератури рідного краю.

На початку семестру словесник дала завдання шестикласникам прочитати по одному оповіданню Є. Гуцала і підготуватися до своєїрідної "рекламної кампанії". Уже під час вибору проявилися особистісні смаки і переваги, які учні мали змогу задовольнити. "Я дуже люблю природу, — написала Ірина М., — і тому прочитала оповідання "Голоси в осінньому лісі". Твір навів мені гарний настрій. Читаючи його, мені хотілося опинитися в тому лісі, ходити під золотими деревами в тумані та збирати гриби. Мені хотілося б дізнатися, чи це справжні події, чи вигадані".

Павло Л.: "Мені сподобалося оповідання "В електричці". Цікаво було спостерігати за поведінкою людей, за їхнім мовленням, реакцією на різні життєві ситуації... Хотілося б побачити, як повівся б кожен із нас, опинившись у такій ситуації".

На уроці кожен переконував, що саме цей твір потрібно взяти для загального ознайомлення. Вислухавши всіх, вибрали три твори. Учні, які "агітували" за ці оповідання, на дошці написали по три аргументи на "користь" "свого" твору. У результаті більшість зацікавилася оповіданням "В електричці". До уроку позакласного читання всі учні прочитали цей твір

Ось їхні враження:

"Мені сподобалося так працювати. Софія В'яче-славівна нам не пропонувала якийсь "свій" твір, а дала можливість самостійно обрати твір на позакласне читання. Хочу, щоб ми так працювали й надалі" (Євгенія Г.);

"Так цікавіше працювати, бо можна вибрати те, що нам до душі. Я мала можливість почути багато цікавого від своїх однокласників. Одна я б стільки творів не прочитала" (Тетяна Л.).

"Мені сподобалося, що кожен мав можливість розказати про прочитаний твір. Навіть ті учні, які на інших уроках відмовчуються, на цьому уроці говорили" (Катерина Л.).

"Хочу, щоб так проходили уроки позакласного читання. Це цікаво, пізнавально, корисно. Я так зацікавилася цим автором, що прочитала всі оповідання Є. Гуцала. З нетерпінням чекаю наступного уроку" (Оксана В.).

Звернемо увагу на слова про "свій" твір учительки, на те, як цінують діти надану можливість вибору, вільного висловлювання, як активізуються на уроці — головне! — усвідомлюють це.

А ось враження від уроку вчителя:

1. Учні читають, бо від них залежить, яким буде урок позакласного читання.

2. Кожен висловлює власне враження від прочитаного. Вони ділилися своїми думками на перервах, читали ті твори, які сподобалися іншим, передавали один одному книги.

3. Учні вчилися чітко висловлювати думку, виражати власне ставлення до прочитаного.

4. Такі уроки вчать самостійно здобувати знання, розвивають естетичні смаки, спонукають до усвідомленого читання.

5. Розвиваються комунікативні здібності учнів, самостійне і критичне мислення, вміння аргументовано доводити власну думку, вчать дискутувати.

Однією з ключових ознак особистісно зорієнтованого навчання є опертя на суб'єктний досвід та опорні знання учня. Вона часто реалізується шляхом застосування таких прийомів, як незакінчене речення, передбачення, асоціювання. Наприклад, на початку уроку за оповіданням Є. Концевича "Пташині торги" учитель запропонувала учням укласти асоціативний ряд спочатку до слова "голуб", потім — "базар" і спробувати поєднати їх. І хоча діти знають про пташині базари, але у їхній (і нашій) свідомості — голуб (символ чистоти, вірності) і "базар", що асоціюється з торгом, грішми, продажем тощо складно поєднуються. Тому і передбачення: "Про що може йтися в оповіданні з такою назвою?" викликає непідробне зацікавлення і в подальшому активну роботу зі змістом твору та аналізом образів.

Після завершення роботи з текстом логічною була рефлексія:

— Про що написав оповідання Є. Концевич? Про пташині торги?

— Я вибрала таке ім'я уроку "Лікуймо наші душі!". Наскільки воно відповідає змісту нашої розмови? Чому ви так вважаєте?

— Чи треба людям лікувати душі? Яким саме людям, з якою душею? Чому? Як саме?

— А нам із вами, кожному з нас?

Так створюється ситуація смисложиттєвого самовизначення, самооцінки. Наголосимо: йдеться про обов'язкові складники особистісно зорієнтованого уроку.

Щодо методів, прийомів і форм роботи, використовуваних на уроці вивчення літератури рідного краю в системі особистісно зорієнтованого навчання, то ними можуть бути:

5—8 класи — бесіда (її різновиди), розповідь, екскурсія (зокрема і заочна), зустріч із письменниками, їх інтерв'ювання, виразне читання, інсценізація, театралізація, рольові ігри, конкурси, підготовка повідом-

лень, переказ, словесне малювання, "вживання" в образ, "повільне читання", постановка запитань (до тексту, героїв, автора, самого себе), інтерпретація, передбачення, незакінчене речення, графічні організатори, ілюстрування, сенкан, написання анотацій, відзивів, рецензій, творчих робіт від імені персонажа, переказ (коментар) уривка (епізоду), що найбільше вразив (здивував), підготовка виставок, стінгазет, підготовка різноманітних альманахів і збірників ("Крилаті вислови у творах письменників-земляків", "Мій улюблений вірш поета-земляка") та ін.;

9—11 класи (окрім згаданих) — лекція, бесіда (їх різновиди), проблемний семінар, диспут, конференція, укладання понятійних таблиць, пошукова робота в музеях, виставках, архівах, пошук інформації в Інтернеті, підготовка бібліографічного покажчика електронних джерел, написання реферату та ін.

Переважають самостійна творчо-пошукова індивідуальна і парно-групова робота.

... "Вивчення літератури рідного краю, — зауважує Г. Токмань, — екзистенційно наближує художню творчість до дитини: у просторі перетинаються існування письменника і школяра, їхня зустріч набуває рис реальності, бо ж пов'язана з реальними вулицями, площами, алеями, рікою, узгір'ям. Митець втрачає свою хрестоматійну віддаленість, перетворюючися на краянина. Сама література яскраво виграє своєю мерехтливою двоплановістю: вона реальна до доторку (наприклад, можемо торкнутися до дерев у Голосіївському лісі, про які йдеться в ліриці М.Рильського) і водночас відносить нас у неповторний світ душі поета і так же неповторно відгукується в нашій власній душі [12, 134]".

Слушне міркування. Література рідного краю справді має величезні можливості для становлення учня: і як особистості, і як читача. Але чи перетнуться існування письменника і школяра, чи відбудеться їхня зустріч, чи стане вона смисловизначальною, залежить від учителя. Пам'ятаймо про це.

Література

1. Проект програм середньої загальноосвітньої школи. Українська література. 4—10 класи / Відповід. за випуск — Н.І. Шинкарук, Н.Й. Волошина. — К.: Рад школа, 1988. — 136 с.
 2. Програми середньої загальноосвітньої школи. Українська література для шкіл з українською і російською мовами навчання. 5—11 класи; 8—11 класи / Відповід. за випуск — Н.І. Шинкарук — К.: Рад школа, 1990. — 398 с.
 3. Українська література. 5—12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Керівник авторського проекту — М.Г.Жулинський, загальна редакція — Р.В.Мовчан. — К.: Перун, 2005. — 201 с.
 4. Лисенко А. В. Методика використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів-словесників: Автореф. дис... канд.пед. наук: 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН України. — К., 2002. — 22 с.
 5. Дятленко Т. Роль уроків літератури рідного краю у формуванні етнокультурної компетентності учнів // Українська література в загальноосвітній школі. — 2010. — № 5. — С. 13—17.
 6. Шуляр В. Теоретико-методичні засади уроків літератури рідного краю [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1944.html>
 7. Шульга М.О. Етнічна самоідентифікація особи: Дис... д-ра соціол. наук у формі наукової доповіді: 22.00.04 / АН України. Ін-т соціології. — К., 1993. — 50с.
 8. Ващенко Григорій. Виховання любові до Батьківщини (Націоналізм і інтернаціоналізм). — Лондон: Видання КК СУМ в Вел. Британії, 1954. — 40с.
 9. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? : пособие для учителя / А.В. Хуторской. — М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. — 383 с.
 10. Програма для середніх загальноосвітніх шкіл Миколаївщини. 5—12 класи. Література рідного краю / Д. Діордіца, В. Купцова; Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. — Миколаїв, 2008.
 11. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. — К.: Ленвіт, 2000. — 384 с.
- Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. — К.: Міленіум, 2002. — 320 с.

Анатолій Фасоля. Уроки літератури рідного краю в системі личностно орієнтованого навчання

В статті раскрыта специфика изучения литературы родного края в системе личностно ориентированного обучения. Проанализированы принципы построения, задания курса, предложена его структура, на конкретных примерах проиллюстрирована особенность подготовки и проведения занятий.

Ключевые слова: литература родного края, личностно ориентированное обучение, субъектность ученика-читателя, читательское и методическое "сверхзадание", методика, технология.

Anatoliy Fasoliya. Lessons from the literature of their native land in the learner-centered learning

In the paper the specifics of the study of literature of their native land in the learner-centered learning. Proanalizirony principles of construction, the job of the course, offered its structure, with concrete examples illustrate the feature of the preparation and conduct classes.

Key words: literature of their native land, learner-oriented learning, student-reader's subjectivity, readers and methodical "sverhzhadanie", technique, technology.